

FÜZETEK

A Magyar–Török Baráti Társaság időszaki lapja
Macar–Türk Dostluk Derneği Yayını

– Üç ayda bir çıkar –

Tisztelgő szavak Fehér Géza nyolcvanadik születésnapjára

Nevezetes nap a mai Fehér Géza életében: most ünnepli — bárátaival és tisztelőivel egyetemben — nyolcvanadik születésnapját.

E lap olvasóinak aligha kell őt bemutatnom, felsorolnom jeles munkáit a hazai és a külföldi gyűjteményekben lévő oszmán-török iparművészeti emlékekről, a magyar történelem eseményeit és helyszíneit megjelenítő török miniatúrákról, vagy a magyar-török történelmi kapcsolatok annyi más emlékéiről — mind jól ismertek azok a turkológia művelőinek körében. A fiatalabb nemzedék tagjai azonban talán kevésbé tudják, hogy hosszú ideig Fehér Géza egyszemélyes önkéntes intézmény is volt: a magyar-török kulturális és tudományos kapcsolatok fáradhatatlan ápolója, abban az időben, amikor a két ország élesen szembenálló hivatalos politikája e területen is szigorú tilalomfákat állított. Minden törökországi útját megálló hivatali kilincselések előzték meg, mégis szívós türelemmel egyengette e kapcsolatok útját. Ebbéli fáradozásainak alighanem legszebb gyümölcse a Nemzetközi Török Művészeti Kongresszus 1975-ös budapesti megrendezése, s a gazdag tartalmú kongresszusi kötet példás formában való megjelentetése.

A Kelet kultúráját már gyermekkorában megismerhette. Édesapja, a kiváló régész és történész Bulgáriában dolgozott ekkoriban, ott csodálhatta meg a bolgár-törökség gazdag kulturális örökségét s az oszmán kori műemlékeket. 1942-től 1947-ig pedig Törökországban élt, ahol nem csupán a nyelvet sajátította el, a műemlékeket és a gyűjteményeket tanulmányozta, hanem alaposan megismerte az országot s annak népét is. Közeli tanúja volt a háborús magyar kormányok — eleve kudarcra ítélt — isztambuli tárgyalási kísérleteinek. Alapos ismereteit később sok munkájában kamatoztatta s nem csupán a szakemberek, hanem a Törökországba utazó sok ezer honfitársunk számára is, akik az ő útikönyveit használták kalauzul.

Törökországból való visszatérése után egészen nyugdíjazásáig a Magyar Nemzeti Múzeumban dolgozott. Itt teljesedett ki gazdag tudományos munkássága, számos régészeti ásatást vezetett, rendezte a múzeum török kori gyűjteményét, végezte el tudományos feldolgozását s tárta a közönség elé a kiállításon. Emellett olyan kiemelkedő műtárgyakkal is gazdagította e kollekciót, mint az állandó történelmi kiállítások egyik méltán csodált díszé, a középkori török bőrköpeny.

Lassan harminc esztendeje, hogy közvetlen munkatársa lehettem a múzeum középkori osztályán s megismerhettem rokon-szenves egyéniségét. Bennünket, akkori fiatalokat, nyílt szívvel és őszinte barátsággal fogadott, nem csupán munkahelyi, hanem egyéni gondjaink megoldásában is készséggel segített. Ilyenkor latba vetette széleskörű ismerettségét is. Az idősebb kollégák fel-

sőbbiségi tudatának árnyalatát sem tapasztalhattuk nála. Csendes, bölcs derűvel szemlélte az életet, türelmes, halk szavú tanácsaival mindig talált kölcsönösen elfogadható megoldást a konfliktusok elsimítására. Soha nem mentette fel azonban a jellemtelenséget, a gátlástalan karrierizmust, a hazafiatlanságot. Az utóbbi években különösen gyakran ötlék fel bennem egyik rég hallott szentenciája: „Rendes embernek születni kell” — mondotta az egyik, elveit és köpönyegét gyakorta forgató, mindig és mindenütt megfelelni akaró „tudós”-ról. Joggal mondhatta, hiszen ő valóban rendes embernek született s emberi tisztességben élte le a nyolc évtizedet. Nemcsak tudományos teljesítményével, hanem tiszta emberségével is kivívta szűkebb és tágabb környezetének megbecsülését és szeretetét.

Kedves Géza Bátyám!

Sokunk nevében szívből köszöntlek e szép életfordulón, s kívánom, hogy a Teremtő adjon még számodra sok egészségben és derűvel töltött esztendőt!

Budapesten, 1997. május 22-én.

✎ Fodor István

Fehér Géza 80 éves

A magyar oszmanisták doyenje, Társaságunk nagyrabecsült elnöke, Fehér Géza 1997. május 22-én töltötte be 80. életévét, s közeleg annak 50. évfordulója is, hogy a háború miatt a tervezettnél jóval hosszabbra nyúlt törökországi tartózkodásából hazatérve, elhelyezkedett a Magyar Nemzeti Múzeumban és megkezdte nagyívű tudományos munkásságát. E kettős jubileum kapcsán köszöntjük őt sok szeretettel és őszinte tisztelettel, kívánva, hogy még sokáig lehessen körünkben, írja gazdagon adatolt tanulmányait, s ápolja a jövőben is a magyar-török barátságot.

Amikor Fehér Gézát 1993-ban Széchényi Ferenc emlékéremmel tüntették ki, a pályatárs és barát, Parádi Nándor rajzolta meg a Török Füzetekben régészeti és művészettörténeti tevékenységének fő vonulatait. Elkerülhetetlen, hogy ismétlésekbe ne bocsátkozzunk, ám a kerek évforduló kapcsán örömmel idézzük fel újra a legfontosabb állomásokat.

Huszt közelében fekszik az a ma Ukrajnához tartozó, akkortájt mintegy 2000 lelket számláló, Iza nevű falu, ahol Fehér Géza született.

Meghatározó élmény volt számára édesapjának tudósi aktivitása, aki először 1923-tól működött Bulgáriában, majd később is folytatott ott ásatásokat. A tudománnyal mégis csak jogi tanulmányainak befejezése és az isztambuli évek után jegyezte el magát. 1956-ig jobbára archeológiai feltárásokban vett részt, de már ezek is főleg hódoltságkori emlékekre vo-

(Folytatás a 2. oldalon!)

natkoztak. Együttal hozzákezdett a Nemzeti Múzeum és a vidéki közgyűjtemények török anyagának feltérképezéséhez és rendszerezéséhez. Idővel egyre inkább az oszmán iparművészet került érdeklődésének homlokterébe, azon belül is az ötvösség és a miniatúrakészítés.

A kettő közül utóbbi a színesebb és a múltunkhoz közvetlenebbül kapcsolódó. A hol török, hol perzsa nyelven szerzett főbb oszmán krónikákat gazdagon illusztrálták, s közülük nem egy tartalmaz magyar vonatkozású ábrázolásokat. Ezek összegyűjtése és alapos feldolgozása Fehér Géza nagy érdeme. Elemzésük során nem elégedett meg a külsődleges leírással, hanem a történeti háttér bemutatására is komoly gondot fordított, csakúgy mint a képek forrásértékének megállapítására.

Az oszmán-török ötvösség területén végzett kutatásai sok szempontból előbbre vitték e bonyolult kérdéskör vizsgálatát.

Gyakran nehéz ugyanis eldönteni, hogy a birodalom különböző régióiból kikerült tárgyak milyen mértékben „igazi török” munkák. Fehér Géza annyira szaktekintélynek számított az ezüstművészetet illetően, hogy például a Vehbi Koç Alapítvány elnöke, Sevgi Gönül közlés végett az ő rendelkezésére bocsátotta gyűjteménye, a Sadberk Hanım Müzei két ezüst csészéjét, melyek publikálása a legutóbbi Kelet-kutatásban valósult meg.

Igen fontos az a szerep, amelyet Elnökünk a 60-as évektől tudatosan vállalt a két nép közötti barátság erősítésében és elmélyítésében. Élénk sajtóvisszhanggal kísért előadások sorát tartotta, hogy megismertesse a hazai török emlékeket, s szóljon az oszmán művészet magyarországi hatásairól. A témába végő fejtegetéseit eleinte főleg az Önasya című folyóirattal tette közzé, majd a Türkiyemiz hasábjain láttak napvilágot. Hatalmas szolgálatot tett azzal is, hogy avatott útikönyvet állított össze Isztambulról, arról a városról, ahol fiatal korának öt esztendőjét töltötte s minden sarkát bejárta.

Az elmúlt hónapokban aggódtunk egészségéért s azért, hogy az elkerülhetetlen szív-műtét jól sikerüljön. Örülünk annak, hogy az eredményes beavatkozást követően újra jól van, hisz kollégaként, barátként s Társaságunk elnökeként továbbra is nagy szükségünk van bölcsességére és emberségére.

☞ Dávid Géza

Fehér Géza köszöntése a török nagykövetségen

İsmet Birsell, a Török Köztársaság magyarországi nagykövete 1997. június 10-én szükkörű rendezvény keretében köszöntötte Fehér Gézát 80. születésnapja alkalmából. A Magyar-Török Baráti Társaság elnöksége és művészettörténész tagjai voltak jelen a szerényen teának nevezett ünnepségen, melyet a nagykövet úr nyitott meg néhány közvetlen és baráti mondattal. A kötetlen beszélgetés után alelnökünk, Dávid Géza a Társaság nevében mondott üdvözlő szavakat, méltatta Fehér Géza emberi és tudósi nagyságát, és hangsúlyozta komoly szerepét a két nép barátságának ápolásában. Egyben átnyújtotta szerény ajándékunkat, amely a szultáni kézjegyekhez hasonlatosan kalligrafáltan a jubiláns nevét tartalmazza. Ezt követően elnökünk olvasta fel török nyelven a következő vallomását, amely Törökországhoz, azon belül is Isztambulhoz s a török néphez való kötődését rögzíti.

Aziz Türk ve Macar Kardeşleri!

1877, Macarlar için şüphesiz unutulamayacak bir yıldır, çünkü Türk ve Macar ilişkileri bu tarihten itibaren sınırsız bir şekilde artmıştır. Kanuni 1526'da Buda sarayında bulunan 15. yüzyıl rönesans kralı Mátyás Corvinus'a ait meşhur kütüphaneyi de savaş ganimeti olarak İstanbul sarayına götürdü. Yüzyıllar boyunca dostane ilişkiler giderek genişledi ve 1877'de bu eşsiz "Corvina" elyazma ciltleri Sultan II. Abdülhamit'in asıl bir jesti ile 1526'dan beri muhafaza edildiği İstanbul'dan Macar milletine iade edildi. Bu güzel jest ve içten duygu Macaristan'da çok derin bir Türk dostluğuna neden oldu. Bu olay üzerine parlamentoda verilen söylevlerin, nutukların ve gazetelerdeki sayısız makalenin yanısıra değerli bir devlet adamımız Béla Erödi-Harrach, Sultanın onuruna "Çok yaşa" başlıklı bir albüm neşretti.

Bağlarımız bundan sonra daha da içten ve sevimli bir şekilde sürmüş, birçok Macar Türkiye'ye defalarca geziler yapmıştır.

Türkologlarımızın bu tarihlerdeki son derece dikkate değer çalışmaları dünyaca ünlüdür.

Atatürk döneminde Türkiye'nin ziraat, demiryolu ve inşaat alanındaki gelişmelerinde sayısız Macarın büyük katkıları oldu. Bu dönemde Türkiye'de pek çok Macar şapka ustası da bulunmakta idi.

Türk-Macar dostluğunu ve kültürel ilişkilerini genişletmek amacıyla 1910 yılında Turan Federasyonu, 1921'de ise Turan Cemiyeti kurulmuştu. Parlamentodaki çalışmaların ve düzenlenen konferansların yanısıra bir kitap serisi de neşredildi. Bunların arasında bir lise profesörünün "Türk kardeşlerimizin tarihinden çizgiler" başlıklı eseri Türklere karşı hissedilen sıcak duyguları göstermekte idi.

1936 yılında içinde Başbakan ve devlet bakanlarının da bulunduğu bir heyet Tekirdağ'a anlamlı bir ziyarette bulundu.

1942 yılında Turan cemiyeti'nin yerini büyük bir kütüphaneye sahip olan Balkan Enstitüsü aldı. İçinde Türk Seksiyonunun da bulunduğu bu enstitü 1950 yılında politik nedenlerden ötürü kapandı.

Bütün bunların ardından bir Macar-Türk Dostluk Derneği ancak 40 yıl sonra - 1989 Ekiminde - açılabilirdi.

Saygıdeğer Dinleyiciler, Aziz Türk ve Macar Kardeşleri! 55 sene evvel yurdumdan ayrılarak İstanbul'a yerleştim ve yıllarca Türklerin çok değerli misafirperverliğinden yararlandım. Gençliğimin, hatta hayatımın bu en güzel, en parlak döneminden dolayı çok mutluyum ve hayatımın sonuna kadar Türkiye'ye ve Türklere karşı minnettar kalacağım. Yaşasın Türk-Macar dostluğu!

Ezek a gondolatok magyarul így hangzanak:
„Kedves Magyar és Török Testvéreim!

Az 1877-es esztendő kétségtelenül felejtethetetlen a magyarok számára, mert a török-magyar kapcsolatok e dátummal kezdődtek és fejlődtek igazi barátsággá. 1526-ban Nagy Szulejmán szultán a reneszánsz uralkodónak, Mátyás királynak Buda várában lévő 15. századi könyvtárát hadizsákmányként isztambuli palotájába vitette. Századok múltán, ahogy a baráti kapcsolatok egyre szélesedtek, 1877-ben ezeket az 1526-tól Isztambulban őrzött páratlan kézírásos köteteket, a „Corvinákat” II. Abdülhamit szultán baráti gesztus gyanánt visszaadta a magyar nemzetnek. Ez a szép gesztus és őszinte együttérzés nagymértékben elmélyítette Magyarországon a törökök iránt érzett barátságot. Az eseménnyel kapcsolatban a parlamentben elhangzott beszédek, szónoklatok és az újságokban megjelent számtalan cikk mellett Erődi-Harrach Béla, a neves államférfi a szultán tiszteletére „Çok Yasa” (Éljen soká) címmel egy albumot szerkesztett.

Kapcsolataink ezután még őszintébb és barátságosabb formában folytatódtak, és sok-sok magyar látogatott el Törökországba. Turkológusaink e korszakból származó munkái méltán világhírűek.

Atatürk idejében, a mezőgazdaság, a vasútépítés, valamint az iparfejlesztés területén számtalan magyar szakember is kivette a részét.

A török-magyar barátság és kulturális kapcsolatok elmélyítése érdekében 1910-ben megalakult a Turáni Szövetség, 1921-ben pedig a Turáni Társaság. Parlamenti tevékenységük, illetve az e tárgyban rendezett konferenciáik anyagát könyvsorozatban is megjelentették. Ennek keretében egy gimnáziumi tanár „Karcolatok török testvéreink történelméből” című művében a törökök iránt táplált meleg érzelmeit fejezte ki.

1936-ban a miniszterelnök vezetésével egy minisztériumi küldöttség tett megemlékező látogatást Tekirdağban, amelynek fényét az isztambuli magyar kolónia nagy részének részvétele is emelte.

1942-ben a Turáni Társaság helyét a nagy könyvtárral rendelkező Balkán Intézet vette át. Ezt az intézményt, amelynek kebelében Török Szekció is működött, 1950-ben politikai okokból bezárták.

Mindezek után csak negyven évvel később, 1989 októberében alakulhatott újra a Magyar-Török Baráti Társaság.

Tisztelt Hallgatóság, Kedves Magyar és Török Testvéreim!

Ötvenöt évvel ezelőtt hazámból eltávozván, Isztambulban telepedtem le, és éveken át élvezhettem a törökök nemes vendégszeretetét. Fiatalságomnak, sőt életemnek is ez a legszebb, legfényesebb korszaka ma is boldoggá tesz, és életem végéig hálával fogok emlékezni Törökországra és a törökökre. Éljen a magyar-török barátság!”

Az emelkedett hangulatban véget érő öszszejeövetel szép emlék marad mindannyiunk számára

Új könyvek

Ö. Bartha Júlia: Fogyóhold

Tanulmányok a török népi kultúráról

Ismét gazdagodtunk egy olyan munkával, amely a török népi kultúra megismeréséhez visz közelebb bennünket: Fogyóhold címmel a kérdéskörre vonatkozó immár második kötetét adta közre a szerző, aki a karcagi múzeum munkatársa. A hét fejezetből álló könyv az anatóliai törökök szellemi kultúrájának olyan területeit mutatja be, amelyet a hazai olvasók kevésbé ismernek.

Az első fejezet címe „Hidrellez, a tavaszünnepe”. Felsorolja az ünneppel kapcsolatos népszokásokat és hiedelmeket, és foglalkozik az ünnep nevének keletkezéséről szóló mondákkal is.

A második, „Lakodalmak szokásai” című fejezetben az emberélet eme fordulójához társuló, hagyományokban oly gazdag népszokásokról olvashatunk. Megtudjuk mi az a „Baslik para” (kendőpénz) és a „kına gecesi” (henna éjszaka). A legénykérés rítusáról, valamint a lakodalmi étrendről a szerző saját élményei alapján számol be.

A következő fejezet a rokonsági terminusokat ismerteti. Kitér az egyenesági leszármazás, az oldalági rokoni kapcsolatok, valamint a műrokonság formáinak bemutatására.

Igen érdekes a negyedik fejezet, amely a „Népi növényismeret” címet viseli. Ma Európa-szerte a népi gyógymódok reneszánszának vagyunk tanúi, gondoljunk csak M. Treben nálunk is óriási példányszámban eladott könyveire. A fejezet tíz oldalon keresztül, hetven növényfajta gyógyászati, illetve festőnövényként (szőnyegkészítés!) való alkalmazását tárgyalja. A tanulmányhoz névmutató is tartozik, amely a növények török, latin és magyar nevét sorolja fel.

Az ötödik fejezetben a keleti kereskedelem hagyományos formáiról, a bazárok és piacok színes nyüzsgéséről, a keleti világra oly jellemző hánokról és karavánszerájokról olvashatunk.

A hatodik fejezet a török néprajztudomány történetét és európai kapcsolatait tárgyalja, kiemelve a magyar vonatkozású elemeket. Ismerteti az 1936-ban Ankarában megalakult Hungarológiai Intézet e téren kifejtett tevékenységét, bemutatva azokat a személyeket, török és magyar részről egyaránt, akik a néprajzkutatás terén a legtöbbet tették.

Az utolsó, a hetedik fejezet címe: „Köznépi temetők, pásztor-sírjelek”. A köznépi temetkezés századokra visszamenő hagyományainak tanulmányozásához a nomád törzsek szokásai adnak támpontot. A fejezet végig veszi az Anatólia földjén még ma is fellelhető nomád törzseket, majd vizsgálja a szokásos állatsírjelek eredetét, jelentését. Az elmondottakat számos fotó illusztrálja, amelyek a szerző saját gyűjteményéből származnak.

(A könyv, amely a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének „Studia Folkloristica et Ethnographica” sorozatában jelent meg, 450 Ft-ért vásárolható meg a karcagi Győrffy István Múzeumban, a KLTE Néprajzi Tanszékén, valamint a Magyar-Török Baráti Társaságnál.)

✍ Puskás László

Az isztambuli antifonále

Történelmi kulturális kincseink nagymérvű pusztulása miatt mindig nagy esemény, ha egy középkori kódex valamely külföldi könyvtárban felbukkan. Jó tizenöt éve már, hogy hírt kaptunk egy magyar vonatkozású kottáskönyvről, melyet az isztambuli Topkapı Sarayı őriz. Néhány fénykép is a magyar kutatók (a könyv-, liturgia-, zene-, művészettörténészek) kezébe jutott, s ebből nem volt nehéz megállapítani, hogy egy 14. századi magyarországi antifonáléről van szó. Ennél többet azonban a kevés facsimile alapján nem lehetett tudni ahhoz, hogy szűkebb provenienciáját, tartalmát, az anyag és a kivitelezés stílusát vizsgálni lehessen. A kódex egészének tanulmányozására helyszíni vizsgálatra és mikrofilm készítésére volt szükség. Ez azonban nem látszott egyszerű ügynek, minthogy a múzeum igazgatósága joggal hivatkozott a kötet rossz állapotára (baktérium, penész kezdte ki, kórtése szétesett, a pergamenlapok pereme foszlani kezdett), s aggályosnak tartotta, hogy valaki végiglapozza, minden egyes oldaláról felvételt készítsen.

Valamit azonban tenni kellett, nemcsak azért, hogy elemezhesük a kéziratot, hanem azért is, hogy további pusztulását megakadályozzuk. Félő volt ugyanis, hogy ha évtizedek múltán mégis lehetőség lenne a könyv felnyitására, már nem lesz mit felnyitni. Világos volt, hogy e problémán csak együttműködés, mégpedig a legmagasabb szintről elindított együttműködés segíthet.

Ezért fordultunk Göncz Árpád köztársasági elnök úrhoz, hogy 1996 októberében esedékes ankarai látogatása alkalmával vesse fel Süleyman Demirel elnök úrnál a mikrofilmzés, a közös restaurálás és kiadás lehetőségét. A török-magyar barátság szép dokumentuma lehetne ugyanis a kódex közös tanulmányozása, megóvása, közzététele. A két ország elnökeinek jó viszonya megnyitotta a kapukat. Göncz Árpád elnök úr maga láthatta a kódexet Isztambulban, elutazása előtt pedig megkapta annak teljes mikrofilmjét, s hozzá azt az ígéretet, hogy a restaurálás és kiadás ügyét jóakarattal fogja kezelni Törökország.

szág, ha a részleteket illetően a szakemberek meg tudnak állapodni.

Ennek értelmében 1997 elején két zenetörténészből és egy restaurátorból álló küldöttség utazott Isztambulba. Mődjük volt végiglapozni a kódexet, tisztázni állapotát, s egyúttal tárgyalni a soron következő lépésekről. A küldöttség minden tekintetben nyitottságot, szíves vendégszeretetet és együttműködési készséget tapasztalt. (Mellesleg szólva, a könyvtár jóindulatának jeleként egy további kódexet is kezünkbe adtak: egy 15. századi magyar ferences kottás könyvről van szó.)

Az elért megállapodás lényege: a kódex közös kiadásához a múzeum hozzájárul; ennek megindításaként nyomtatásra alkalmas fényképet készít a tavasz folyamán a teljes kódexről, miközben a budapesti szakemberek elvégzik a kiadás tudományos és technikai teendőit. A publikálás 1999-ig lenne kívánatos, a magyar állam milleniumi ünnepségeihez tudnánk hozzákapcsolni a könyv megjelentetését. Mint azóta kiderült, ezen időpont a magyar könyv nagy frankfurti bemutatkozásával is egybeesne.

A restaurálás ügyében további tárgyalások szükségesek, minthogy az isztambuli múzeum nem rendelkezik e munka elvégzésére alkalmas laboratóriumi felszereléssel és szakember gárdával. Úgy látszik, e kérdésekben ismét egy felsőbb döntés kívánatik, hiszen a legjobb megoldás a kódex budapesti restaurálása lenne, természetesen török szakemberek ellenőrzése mellett, a műkincs ideiglenes külföldre szállításához viszont állami engedélyre van szükség. Ez ügyben a köztársasági elnök urak már felvették az írásos érintkezést, s remélhetőleg a következő hónapok alatt (legkésőbb Demirel elnök úr közelgő budapesti látogatásáig) megállapodás köthető.

Az október óta eltelt időben azonban a kódex tanulmányozása már megkezdődhetett a mikrofilm segítségével. Több mint hatszáz oldalas antifonáléről van szó, az egész év énekrendjének hiánytalan anyaga, sőt a végén sok érdekes függeléssel kiegészítve. Az eddig ismert források közül a legnagyobb bőségben tartalmazza a magyar szentek középkori officiumait, azt a száznál több énektételt, melynek többsége bizonyosan magyarországi vers és zenemű. A kódex kora nagy biztonsággal datálható Nagy Lajos király korára, az országon belüli rendeltetési helyére (a provenienciára) vonatkozóan pedig három-négy lehetőség maradt még nyitva, melyek közül a további vizsgálatok alapján kell választani.

Reméljük, a várható publikációk eredményeképpen a magyar művelődéstörténeti köztudat hamarosan egy új elemmel gazdagodhat.

Dobszay László

RÖVID HÍREK * RÖVID HÍREK * RÖVID HÍREK * RÖVID HÍREK *

Vecdet Erkun professzor kitüntetése. A magyar nép őszinte barátja, Vecdet Erkun professzor, aki tanulmányait egykor a Gödöllői Egyetemen végezte és aki a Török-Magyar Baráti Társaság egyik alapító tagja s első elnöke, „a török-magyar kapcsolatok ápolása terén kifejtett tevékenységéért” a Magyar Köztársaság magas kitüntetésében részesült. A kitüntetést 1996. október 23-án nyújtotta át Kéry György, hazánk törökországi nagykövete. Sok szeretettel gratulálunk a professzor úrnak, akinek rokonszenves egyéniségét mindannyian szívünkbe zártuk a néhány évvel ezelőtti budapesti látogatásakor.

* * *

Mi történik ma Törökországban? címmel rendkívül érdekes kerek asztal beszélgetés helyszíne volt a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének klubhelyisége 1997. június 18-án.

A mai Törökország politikai, társadalmi és kulturális kérdéseiről **Flesch István, Gerics Tamás és Vásáry István** beszélgetett tagtársaink kérdései alapján.

* * *

Értesítjük tagtársainkat, hogy soron következő összefüggésünk keretében megtekintjük a XXXV. Nemzetközi Orientalisztikai Világkongresszus alkalmával bemutatásra kerülő **OSZMÁN-TÖRÖK SZŐNYEGKIÁLLÍTÁST** az Iparművészeti Múzeumban. **Batári Ferenc**, a kiállítás rendezője a Magyar - Török Baráti Társaság tagjainak 1997. július 15-én, kedden délután 16 órakor mutatja be a kiállítást. Belépés díjtalan. Találkozás a múzeum előterében negyedórával korábban.

* * *

A Magyar Távirati Iroda Vezérigazgatói Tanácsa javaslatára Magyar Bálint művelődési és közoktatási miniszter a Magyar Sajtó Napja alkalmából kiemelkedő újságírói tevékenységének elismeréseként **Táncsics Mihály-díjat** adományozott **Flesch Istvánnak**, az MTI Külpolitikai Főszerkesztőség helyettes vezetőjének. Tagtársunknak ez úton is sok szeretettel gratulálunk.

Istanbul Antifonali

Tarih ve kültürel hazinelerimizin büyük ölçüde yok olmuş bulunması nedeniyle yabancı bir ülkenin kütüphanesinde bir ortaçağ elyazma kitabının ortaya çıkması her zaman için büyük önem taşıyan bir olaydır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunan Macaristan'la ilgili bir nota kitabının varlığından bundan yaklaşık 15 yıl önce haberimiz olmuştu. Macar araştırmacıların (kitap, ibadet, müzik ve sanat tarihçilerin) eline birkaç fotoğraf da geçti ve bunlardan elyazma kitabının 14. yüzyıl Macar antifonlarını içerdiği anlaşıldı. Ancak eldeki kopyalardan bundan fazlasını öğrenmek mümkün olamadı. Elyazma kitabın içeriğini ve içindekilerin kendine has tarzını tam olarak belirleyebilmek için tamamının incelenmesine, bulunduğu yerde araştırma yapmaya ve mikrofilmlerini çekmeye ihtiyaç vardı. Ancak bu o kadar basit bir iş değildi. Müze müdürlüğü elyazma kitabın çok kötü durumda olması nedeniyle (bakterilerin etkisi ile küflenme sonucu cilt dağılmış durumda idi ve parşömen sayfaların kenarları aşınmaya başlamıştı) bütün sayfalarını çevirip her yaprağından filim çekmesini sakıncalı bulduğunu belirtmekte haklı idi.

Ancak bu elyazma kitabı sadece incelemek amacıyla değil, daha kötüye gitmesini engellemek amacıyla da bir şeyler yapmak gerekiyordu. Yıllar sonra kitabın incelenmesine imkan sağlansa bile ortada incelenecek kitabın kalmayacağı kaygısını taşıdık.

Bu sorunun çözümünün ancak en üst mercilerden başlatılan bir işbirliği çerçevesinde mümkün olduğu açıldı.

Bunun için 1996 ekiminde Ankara'ya yapacağı ziyaret öncesinde Cumhurbaşkanımız Árpád Göncz'ten Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e mikrofilmlerin çekilmesi, elyazma kitabın ortaklaşa restorasyonu ve yayımlaması konularını iletmesini rica ettik. Bu elyazma kitabın ortaklaşa incelenmesi, muhafaza edilmesi ve yayınlanmasının Türk-Macar dostluğunun güzel bir belgesin olabileceği kanaatindeyiz. İki Cumhurbaşkanı arasındaki dostluk bütün kapıları açtı. Sayın Cumhurbaşkanımız Árpád Göncz elyazma kitabı İstanbul'da bizzat gördü ve Macaristan'a dönmeden kitabın mikrofilmleri ile detayları hakkında uzmanlar anlaşılmaya vardığı takdirde restorasyon ve yayınlama konusunda Türkiye'nin iyi niyet sözünü aldı.

Konu ile ilgili olarak iki müzik tarihçisi ve bir kitap restorasyonu uzmanı geçtiğimiz aylarda İstanbul'a gitti.

Elyazma kitabını yakından inceleme imkanına sahip olan ve durumunu açıklığa kavuşturarak bu konuda atılacak adımlar hakkında görüşmeler yapan heyet çalışmaları esnasında Türk tarafından her konuda büyük yakınlık, açıklık ve işbirliği arzusu gördü. (Bu esnada kütüphane tarafından gösterilen iyi niyetin işareti olarak heyete 15. yüzyıldan kalma Macar Fransiskan mezhebi için hazırlanmış bir nota kitabı da sunuldu.)

Varılan anlaşmaya göre elyazma kitabın ortaklaşa basımına müze izin vermektedir. Projenin başlangıcı olarak ilkbaharda müze tarafından baskıya uygun fotoğraflar hazırlanacak, diğer yandan Budapeşte'deki uzmanlar baskının bilimsel ve teknik detayları konusunda önhazırlık yapacaklar. Kitabın 1999 yılına kadar basılması hedefleniyor. Kitabın yayınlanmasını Macaristan devletinin 1000. kuruluş yıldönümüne denk getirmek mümkün olabilir. Anlaşmaya varıldıktan sonra geçen süre içerisinde bu tarihin aynı zamanda Frankfurt Kitap Fuarında Macar kitapların büyük sergisi ile denk düştüğü de ortaya çıktı.

Topkapı Müzesi elyazma kitabın restorasyonu için gerekli uzman ekip ve laboratuvar donanımına sahip olmadığından bu konudaki görüşmelere devam etmek gerekmektedir. Öyle görülüyor ki sorunun çözümü yine üst mercilerden geçiyor. En uygun çözüm olarak elyazma kitabın Türk uzmanlar denetiminde Budapeşte'de onarıma alınmasını düşünmekteyiz, ancak tarihi eserlerin yurt dışına götürülmesi konusunda devlet izni gerekmektedir. Bu konuda iki ülkenin cumhurbaşkanları yazışmalara başlamış bulunuyorlar ve umarız gelecek aylarda (en geç sayın Demirel'in eylül ayındaki Budapeşte ziyaretine kadar) anlaşmaya varılacak.

Ekim ayından beri geçen süre içinde mikrofilmlerin yardımıyla kitabın incelenmesine başlanabildi. Söz konusu antifonlarını barındıran bu kitap 600 sayfadan fazla ve bütün bir yılın ilahi takviminin eksiksiz bir belgesi. Kitabın sonunda birçok ilginç ilave de bulunmaktadır. Şimdiye kadar bilinen kaynaklar içinde Macar azizlerinin seremonilerini barındıran en geniş ve zengin kaynaktır. Bu 100'den fazla şarkının çoğu kesin olarak Macar şiir ve müzik sanatı örnekleridir. Kitabın yazıldığı tarihin Kral I. Lajos (1342-1382) zamanı olma ihtimali çok yüksek olup kitabın hazırlandığı yer (provöansı) konusunda ise birkaç olasılık bulunmakta ve daha kesin bilgi için araştırmalar devam etmektedir. İnceleme sonuçlarını içeren makaleler ve tezlerin ortaya çıkması ile Macar Kültür tarihi konusundaki bilgilerin yeni detaylarla zenginleşeceğini umarız.

Török közvetítéssel hozzánk került növények

A Török Füzetek 1996/2. számában megjelent írásunkban (Solymosi Péter: Növények, amelyek török közvetítéssel kerültek hozzánk) felvetettük e növények teljes körű tárgyalásának szükségességét. Ennek szellemében ez alkalommal is bemutatunk néhány olyan haszonnövényt, melyeknek megjelenése szintén a török hódoltság korára tehető.

A *gránátalma* (*Punica granatum*) fényes bőrszerű-levelű, örökzöld fa. Ősi gyógynövény, amely a kelet-mediteránneumban honos. Sötétvörös nagy virága és almára emlékeztető termése (1. ábra) a gazdagság és a bőség jelképe

1. ábra:
A gránátalma virága és termése

volt. Valószínűleg az egyik legrégebbi kultúrfaja az emberiségnek, és az ókor óta nagy tiszteletben áll a kelet népeinek körében. Rekeszes terméséből az olaszok szeszes italt (campari) készítenek. Melegebb fekvésű helyeken nálunk nyáron a szabadban is tartható, illetőleg fagytól védett helyen áttelel. Pécssett, ahol az országban a legerősebb a mediterrán hatás, a déli fekvésű kertekben találhatók idős gránátalmafák, amelyek minden bizonnyal a török időkben ide került példányok leszármazottai.

A Perzsiából származó *naspolyát* már az ókorban is ismerték. Elnevezése, amely Plinius római botanikus érdeme, a gyümölcs közepén található kőkemény, szilánkszerű magra utal. A naspolyát az Alpokon túli országokban valószínűleg a római légioók terjesztették el. Így jutott el a gyümölcs Franciaországba és Németországba is. A középkorban Németországban annyit ültettek belőle, hogy sok helyen el is vadult, és ilyen állapotban valóságos bozótosokat alkotott. Ez a tény Linné svéd botanikust is megzavarta, amikor a naspolyát „*Mespilus germanica*”-nak

nevezte el. A naspolya magyarországi meghonosodásáról semmi biztos adatunk nincs, azonban nem zárható ki annak a lehetősége, hogy az első példányok török közvetítéssel Perzsiából jutottak el hozzánk. Körte alakú, barna csészelevelekkel koronázott termése (2. ábra) csak hosszabb állás után, vagy fagy hatására puhul meg. Ebben az állapotban kellemesen savanykás ízű gyümölcs. A naspolyát nemcsak nyersen fogyasztották, hanem sós vízben és mézben elrakva tartósították is. Az ily módon eltett gyümölcsöt gyomorbántalmak és vérhas ellen ajánlották a középkor házi orvosai. Sárgásbarna, szívós fája már akkor is keresett volt az asztalosok, kocsigyártók és molnárok körében.

A *birs* (*Cydonia oblonga*) Perzsia hegyeiben, Örményországban és Kisázsia vadon nő. Kisázsiaiban már időszámításunk előtt a második évezredben termesztették, és nagy formájú gyümölcsöt hozó fát neveltek belőle. Tojásdad levelei alul molyhosak. Rózsás virágai nagyok. Gyümölcse éretten sárgás színű, kellemes illatú. Éretlen állapotban azonban ma is olyan fanyar és savanyú, mint amilyen hajdan volt. Az ókori görög írók szerint Paris, a trójai királyfi almája, amelyért a három istennő: Héra, Athéné és Aphrodité versengett, tulajdonképpen birsalma volt. A görögöktől a rómaiak is átvették a birs élvezetét. Valószínű, hogy a rómaiak révén honosodott meg Franciaország és Németország területén. Hazai megtelepedését illetően megoszlanak a vélemények. Egyesek szerint az ősmagyarországi Volga és az Azovi-öböl között ismerkedett meg a birssal. Bárczi Géza „Magyar szövejtő szótár”-a szerint a birs szavunk eredete ismeretlen. Rapaics Rajmund viszont alán eredetűnek tartja. Mások (pl. Mándy György) azon az állásponton vannak, hogy az első birsmagvakat az Árpád környezetében lévő török népesség hozta magával.

A birs a 15. század óta kedvelt csemege. Kezdetben süttették, később ízet, lekvárt, sajtot és szörpöt készítettek belőle. A portugálok például hosszú idő óta ízszerű édességet készítenek a birsből, amit „marmelo”-nak neveznek. Innen származik a más gyümölcsből készült íz megjelölésére használt „marmelád” elnevezés. A birsalma vízben áztatott magjának leve valamikor háziszerv volt, s különösen a kicserepesedett ajkakat kenték vele, de ruhaszövet tiszt-

títására is használták. A birset nemcsak a terméséért, hanem esztergályozásra is alkalmas kemény fájáért is termesztik.

A *ricinus* (*Ricinus communis*), másnéven „törökmag” Afrika trópusi tájairól származik, Egyiptomban és Kisázsiaiban régtől fogva termesztett növény. Magját megtalálták a legrégebbi, négy-öt ezer éves egyiptomi sírokból is. Az egyiptomiak a növényt „dekám”-nak, a magját pedig „kiki”-nek nevezték. Herodotos, a történetírás atyja, aki az akkor ismert világot csaknem teljesen beutazta, művében megírta, hogy ez a csodafa (amely gyors növekedésére utal) rossz-szagú termést hoz, amelyből az egyiptomiak zúzással olajat préselnek, és ezt világításra használják. Megismerése után a ricinus sokáig titokzatos növény hírében állott, és féltve őrzött kincse, díszje volt sok európai kertnek.

2. ábra:
A naspolya virága és termése

Kékesderes, belül üreges szára 1—4 méter magasra nő. Levelei nagyok, olykor méteres átmérőjűek, tenyeresen tagoltak (3. ábra). Márványozott rajzolatú magvai erősen mérgezők. A mag ötvenhatvan százalék zsíros olajon kívül egy mérgező fehérjét, a ricint, és egy kevésbé káros alkaloidot, ricinint tartalmaz. A ricinus olajat hámozott magokból, sajtolással állítják elő. Az így nyert olaj, mely zöldessárga színű, közvetlenül még nem használható gyógyszerként, előbb ricin tartalmát forró vízben való ismételt főzéssel kell eltávolítani. A kiperéselt magok rendkívül mérgezőek. P. Ehrlich állapította meg, hogy egy gramm ricin elegendő másfélmillió tengerimalac elpusztításához, tehát károsító hatása felülmúlja a sztrichnint is. Természetesen nemcsak a kiperéselt, hanem maga az ép mag is mérgező. A szakirodalom tud olyan esetekről, hogy már négy-öt ricinusmag is megölt felnőtt embert. Különösen a gyermekek veszélyeztetettek. Az állatok viszont nem egyformán reagálnak rá. A sertésekre például veszélyes, ellenben a lovak naponként száz gramm ricinusmagot is fogyaszthatnak anélkül, hogy ártalmukra volna. A ricinusolaj felhasznál-